

Parlamento Çalışmalarında Sataşma ve Açıklama Hakkı

Ahmet Çınar*

1. Genel Olarak

Yasama ve denetim faaliyetlerini içeren parlamento çalışmaları, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Anayasa tarafından belirlenen görev ve yetkilerinin Anayasa ve İçtüzükte belirtilen usuller çerçevesinde yerine getirilmesidir. Yasama çalışmaları, komisyonlar ve Genel Kurul olmak üzere iki önemli aşamada ele alınabilir. Milletvekilleri görevlerini ifa ederken yasama sorumsuzluğu kapsamında düşüncelerini ifade hakkına sahiptirler. Ancak bu haklarını kullanırken belirli sınırlar dahilinde hareket etmek zorundadırlar.

Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 69. maddesi "Açıklama hakkı" kenar başlığı altında, sataşma ve ileri sürmüş olduğu görüşten farklı bir görüşün atfolunması nedenlerinden kaynaklanan söz taleplerini düzenlemiştir. Meclisi Mebusan Dahili Nizamnamesinden bu yana İçtüzüklerde yer alan madde iki ayrı fonksiyonu ifa etmektedir. İlk olarak şahsına sataşılan veya ileri sürmüş olduğundan farklı bir görüş kendisine isnat olunan hükümet, komisyon, siyasi parti grupları ve milletvekillerine iddialar için cevap imkanı vermektedir ki; "hak" olarak düzenlenmiştir; ikincisi, hakkında haksız iddia ve gerçeğe aykırı ifadeler kullanıldığı gerekçesiyle söz alanların açıklama ve cevaplarıyla Genel Kurul'un doğru bir şekilde bilgilendirilmesini sağlamaktadır.

* TBMM Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğü Uzman Yardımcısı.
e-posta: ahmet.cinar@tbmm.gov.tr

Bu açıdan söz konusu düzenlemenin Genel Kurul çalışmalarında, kendisinden beklenen faydaları ne kadar sağlayabildiği araştırılmaya değer bir noktadır. Özellikle maddenin uygulaması ile ilgili güçlü teamüllerin oluşturulamamış olmasından kaynaklanan sıkıntılar nedeniyle, hemen hemen her birleşimde sataşmadan kaynaklı söz talepleriyle karşılaşmakta ve bu talepler karşısında oturumları yöneten başkanların tutumları eleştiri konusu yapılmaktadır. Yine, çoğu durumda sataşma olmadığı halde sataşmadan dolayı söz verilmesi ve sataşma gerekçesiyle yapılan konuşmalarda yeni sataşmaların yapılması bazı birleşimlerde 5-6 kez sataşma gerekçesiyle söz verilmesine neden olmaktadır. Söz verilmesinden önce yapılan tartışmalar da dikkate alındığında, sataşma kaynaklı konuşma ve tartışmaların Genel Kurulun çalışma zamanlarında büyük kayıplara yol açtığı, tartışmaların havayı gerginleştirdiği ve gündemde görüşülen konudan uzaklaşmasına neden olduğu bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacı “açıklama hakkı”nı düzenleyen İctüzüğün 69. maddesini ayrıntılı bir şekilde incelemek ve maddenin uygulamasında karşılaşılan sorunları tespit ederek öneriler sunmaktır.

Çalışmada İctüzükte açıklama hakkına yönelik hükümler tarihi perspektif içinde incelenmekte, konu hakkındaki Meclis uygulamaları tespit edilmeye çalışılmakta, İctüzük değişikliği tekliflerine değinilmekte ve son bölümde çalışmadan elde edilen sonuçlar değerlendirilmektedir.

2. İctüzüklerde Açıklama Hakkının Düzenlenmesi

2.1. 8 Eylül 1293 (20 Eylül 1877) Tarihli Hey’eti Ayân Nizamnâme-i Dahilisi

8 Eylül 1293 (20 Eylül 1877) tarihli Heyeti Ayan Nizamnâme-i Dahilisinde, doğrudan sataşmayı içeren bir düzenleme olmamakla birlikte, açıklama hakkı olarak değerlendirilebilecek bir düzenleme 57. maddesinde yer almıştır. Bu maddede;

“Âzadan herhangi mevzu bahis olan mes’eleden dolayı zâtına ait bir husus için irâd-ı kelâm etmek üzere ruhsat talep eder ise, istihsâl eder.”

şeklinde bir ifade yer almıştır. Dahili Nizamnamenin bu hükmüne göre, milletvekillerinden herhangi biri kendi şahsı ile alakalı olan bir konuşma dolayısıyla bir şeyler söylemek isterse kürsüde konuşabilmektedir. Madde hükmünde de açıkça görüldüğü üzere açıklama konusunda çok fazla ayrıntıya girilmemiş, sade bir düzenleme ile yetinilmiştir.

2.2. 1 Mayıs 1293 (13 Mayıs 1877) Tarihli Hey'et-i Meb'usan Nizamnâme-i Dahilisi

1 Mayıs 1293 (13 Mayıs 1877) tarihli Hey'et-i Meb'usan Nizamnâme-i Dahilisinin ilk şeklinde açıklama hakkı (sataşma) ile ilgili bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak Nizamnâmede 21 Şubat 1331 (1915) tarihinde yapılan değişiklikle, açıklama hakkı (sataşma) konusunda daha sonraki içtüzüklere esas teşkil eden bir madde eklenmiştir.¹ Hey'et-i Meb'usan Nizamnâme-i Dahilisinin “*Düçar-ı târiz olan meb'usun hakk-ı kelâmı*” kenar başlıklı 51. maddesi şöyledir.

“Ahval-i şahsiyesi hakkında düçar-ı târiz olan yahut dermeyan eylediği mütalâa hilâfında kendisine bir fikir isnat olunan bir meb'us her zaman söz söylemek hakkını haizdir. Bu takdirde söz isteyen meb'us ne münasebetle irâd-ı kelâma mecburiyet hissettiğini beyan edecek ve keyfiyeti Reis takdir eleyecektir. Reis söz vermeye mahal olmadığını beyan edipte Meb'us ısrar ederse, Hey'et bilâ müzakere, rey-i İşari ile karar verir. Mamafih, Reis bunu müzakerenin nihayetine tâlik edebilir.”

Görüldüğü üzere Meclisi Mebusan Nizamnamesinde 1915 yılında yapılan değişiklikle eklenen 51. madde ile Meclis içtüzüklerinde ilk defa sataşma düzenlenmiştir. Maddede söz hakkının doğmasına neden olacak iki hal; “Ahval-i şahsiyesi hakkında düçar-ı târiz olma” ve “dermeyan eylediği mütalâa hilâfında kendisine bir fikir isnat olunma” olarak düzenlenmiştir. Bu ifadeler daha sonraki içtüzüklerde de aynen yer almıştır.

2.3. 2 Mayıs 1927 Tarihli Türkiye Büyük Millet Meclisi Dahili Nizamnâmesi

2 Mayıs 1927 tarihli Türkiye Büyük Millet Meclisi Dahili Nizamnâmesinin 95. maddesinde açıklama hakkı kenar başlığı bulunmaksızın şöyle düzenlenmiştir.

“Zati hakkında taarruz vâki olan veyahut ileriye sürdüğü mütalâa hilafında kendisine bir fikir isnadolunan mebus her zaman söz istemek hakkını haizdir./ Bu halde o mebus ne münasebetle söz söylemeye mecburiyet hissettiğini beyan ve keyfiyeti Reis takdir eder./ Reis buna mahal olmadığını bildirip mebus da bunda ısrar ederse, heyet müzakeresiz, işari rey ile bu bapta bir karar verir.”

Dahili Nizamnâmenin Genel Kuruldaki görüşmelerinde, Meclisi Mebusan Nizamnamesindeki düzenleme ile aynı olan maddenin son fıkrası hakkında Giresun Milletvekili Hakkı Tarık Bey bir değişiklik önergesi vermiştir. Hakkı

¹ Meclisi Mebusan Zabıtları, Devre 3, İctima Senesi 2, C. 1, 21 Şubat 1331 (1915), s. 319.

Tarık Bey önergesi üzerindeki konuşmasında², maddenin son fıkrasında Başkana tanınan, söz hakkının zamanını müzakerelerin sonuna bırakma hakkının bazı durumlarda haksız ve adil olmayan sonuçlar doğurabileceğini ve özellikle bir kimseye isnat edilen ve yanlış olan bir fikrin düzeltilmesi için başkanlıktan istenen söz talebinin bu fıkraya dayanılarak müzakerelerin sonuna ertelenmesi halinde görüşmelerin bu yanlış fikir temelinde devam etmesinin olası bulunduğu; bu hallerde müzakereler bittikten sonra verilmiş bir söz hakkının kişi ve Meclis için bir fayda sağlamayacağını ifade etmiş ve son fıkranın kaldırılmasını talep etmiştir. Önerge Genel Kurulda kabul edilmiştir. Madde son şekliyle 1927 tarihli İktüzük döneminde sataşma dolayısıyla söz taleplerinin yasal sebebinin oluşturmuştur.

2.4. 27 Şubat 1963 tarihli Cumhuriyet Senatosu İktüzüğü

Cumhuriyet Senatosu İktüzüğünde, Millet Meclisi İktüzüğündeki düzenleme aynı şekilde kaleme alınmıştır.³ Ancak Millet Meclisi İktüzüğünde madde kenar başlığı bulunmazken, Cumhuriyet Senatosu İktüzüğünde “Kendisine sataşılan üye” madde kenar başlığı yer almıştır.

2.5. 5 Mart 1973 Tarihli Türkiye Büyük Millet Meclisi İktüzüğü

5 Mart 1973 tarihli Türkiye Büyük Millet Meclisi İktüzüğünün 69. maddesinde “Açıklama hakkı” kenar başlığı ile milletvekillerine söz hakkı doğuran iki durum düzenlenmiştir. Düzenlemeye göre, ilk durum “sataşma” ikinci durum ise “ileri sürülen görüşten farklı bir görüşün isnat edilmesi”dir.

5 Mart 1973 tarihli Türkiye Büyük Millet Meclisi İktüzüğünün teklif edilen ilk şeklinde açıklama hakkı, 94. madde olarak şu şekilde yer almıştır.

Açıklama Hakkı

Madde 94. — Şahsına sataşılan veya ileri sürmüş olduğu görüşten farklı bir görüş kendisine atfolunan Hükümet, komisyon, siyasi parti grubu veya milletvekilleri, açıklama ve cevap hakkına sahiptirler. Bu hakka dayanarak söz almak isteyen, ne sebepten dolayı konuşmak istediğini

² TBMM Tutanak Dergisi, Devre 2, İctima Senesi 1, C.31, B.59, 25.4.1927, s. 280.

³ 27 Şubat 1963 tarihli Cumhuriyet Senatosu İktüzüğü madde 65: “Şahsına sataşılan yahut ileri sürdüğü görüşün aksine kendisine bir fikir isnat edilen üye, her zaman söz isteme hakkını haizdir. Bu halde o üye, ne münasebetle söz söylemeye kendisini mecbur saydığınu beyan eder.

Söz verip vermemek başkanın takdirine bağlıdır.

Başkanın söz vermemesi halinde, üye ısrar ederse, Genel Kurul görüşmesiz işari oyla bu konuda bir karar verir.”

Başkana bildirir. Başkan söz verip vermemek gerektiğini takdir eder. Başkanlıkça kendisine söz verilmeyen kimse direnirse, Genel Kurul, bu konuda görüşmesiz ve işaret oyuyla karar verir.

Yukarıdaki fıkraya göre konuşacak olan kimsenin ne zaman konuşacağını, Başkan takdir eder.

Açıklama ve cevap hakkına dayanarak söz almak isteyen kimse oturumda hazır bulunuyorsa, söz istemini o birleşimde yapmak zorundadır. Oturum sırasında hazır değilse, bu hakkını, ancak sonraki ilk birleşimde kullanabilir.”

Görüldüğü gibi teklifte madde kenar başlığı olarak ilk defa, doğru olarak “açıklama hakkı” kullanılmıştır. Maddenin ilk fıkrası söz hakkının doğumu için birinci ihtimal olarak sataşmayı, ikinci olarak da ileri sürülen görüşten farklı bir görüşün hükümet, komisyon, siyasi parti grubu veya milletvekiline atfını düzenlemiştir. Her iki ihtimalde de söz alan milletvekilleri, kendilerine atfolunan hususlarla ilgili cevap hakkına sahip olmakta ve Genel Kurulun yanlış bilgilendirilmesi için açıklama yapmaktadırlar.

Maddenin ilk fıkrası incelendiğinde, daha önceki içtüzüklerden farklı olarak açıklama ve cevap hakkı sadece milletvekillerine değil, hükümete, komisyona ve siyasi parti gruplarına da tanınmıştır. Böylece hükmün uygulama alanı genişlemiştir.

Maddenin ikinci fıkrasında ise bu maddeye göre yapılacak konuşmalarda konuşmanın zamanını belirleme yetkisini Başkana vermiştir. Teklifin gerekçesinde bu fıkra ile ilgili olarak herhangi bir açıklama bulunmamaktadır.

Maddenin üçüncü fıkrası ise yine daha önceki içtüzüklerden farklı olarak söz talebinin zamanına ilişkin bir düzenleme getirmiş ve bu hususta sataşmanın yapıldığı birleşimde bulunan kimse için söz isteminin aynı birleşimde yapılmasını zorunlu tutmuştur. Oturum sırasında hazır bulunmayan kimse içinse sonraki ilk birleşimde bu hakkını kullanabilmesi imkanı sağlanmıştır. Bu hususta teklifin madde gerekçesine baktığımızda, fıkra ile halen tereddüde sebebiyet veren bir konunun açıklığa kavuşturulmak istendiği anlaşılmaktadır. Önceki İçtüzüklerde söz talebi için herhangi bir zaman kısıtı öngörülmemiş; aksine talebin milletvekillerce her zaman yapılabileceği belirtilmiştir. Uygulamada da madde ile ilgili sonraki birleşimlerde söz istendiği ve Başkanca verildiği görülmektedir.⁴

⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Devre 8, İctima Senesi 3, C.15, B. 30, 12.1.1949, s. 51-59.

Teklifin Anayasa Komisyonundaki görüşmelerinde madde değişikliklerle 70. madde olarak kabul edilmiştir.⁵

Maddenin Anayasa Komisyonundaki görüşmelerinde teklifin ilk halinde, maddeye göre yapılacak konuşmalarda Başkana konuşmanın zamanını belirleme yetkisi veren üçüncü fıkra kaldırılmış; bunun yerine Komisyonun kabul ettiği maddenin ikinci fıkrasında, açıklama ve cevaplar için oturumun sonunda söz verilmesi kuralı getirilmiştir. Yine teklifin son maddesinde açıklama ve cevap hakkını kullanacak milletvekilinin oturumda hazır bulunmaması halinde, sonraki ilk birleşimde bu hakkını kullanmasını sağlayan son fıkra, teklif metninden çıkarılmıştır.

Madde, Meclisin 13.12.1972 tarihli 19. birleşimin birinci oturumunda görüşülmüştür. Madde üzerinde söz alan İçel milletvekili Turhan Özgüner, bir milletvekilinin şahsına yahut bir grubun hükmi şahsiyetine yapılan bir tecavüzü oturumun sonuna erteleme mahzurlarına değinmiş; birleşimin başında yapılan bir haksız tecavüzün haklı zannedilip, ondan sonraki konuşmaların bu yanlış üzerine bina edilmesinin mümkün olduğu, bu nedenle de oturumun hangi anında tecavüz yapıldıysa o anda cevabın verilmesinin gerekli olduğunu ifade etmiştir.⁶

Demokrat Parti Grubu adına söz alan Konya Milletvekili M. Kubilay İmer konuşmasında, maddenin üçüncü fıkrası ile ilgili olarak, birleşimin sonunda bir şahsa, komisyona, hükümete veya parti grubuna sataşmada bulunulması ya da ileri sürülmüş olandan farklı bir görüşün isnat edilmesi durumunda, o günkü birleşimde söz hakkının tanınmasında maddi imkansızlık varsa;—bu milletvekilinin o birleşimde Genel Kurulda bulunmayışından kaynaklanabileceği gibi Meclisin çalışmasının süre bitiminden dolayı sona ermesi nedeniyle de olabilir—; söz hakkının baki olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bu sebeple bir sonraki birleşimde verilecek sözün artık maddenin ikinci fıkrası gereğince oturumun sonunda olmasının zorunlu olmadığı, birleşim başında da söz verilebileceğini ifade etmiş ve İçtüzüğün tefsirinde ve Meclis tatbikatında maddenin bu şekilde anlaşılması gerektiğini grubu adına belirtmiştir.⁷

⁵ Teklifin Anayasa Komisyonu metni aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir.

"Açıklama hakkı

Madde 70. — Şahsına sataşılana veya ileri sürmüştüğü görüşten farklı bir görüş kendisine atfolunan Hükümet, komisyon, siyasi parti grubu veya milletvekilleri, açıklama yapabilir ve cevap verebilirler.

Açıklama ve cevaplar için, oturumun sonunda söz verilir.

Bu surette söz almak isteyen, ne sebepten dolayı konuşmak istediğini Başkana bildirir. Başkan söz verip vermemek gerektiğini takdir eder. Başkanlıkça kendisine söz verilmeyen kimse direnirse, Genel Kurul, bu konuda görüşmesiz ve işaretle karar verir."

⁶ TBMM Tutanak Dergisi, D. 3, YY. 4, C. 30, B. 19, 13.12.1972, s.159-160.

⁷ TBMM Tutanak Dergisi, D. 3, YY. 4, C. 30, B.19, 13.12.1972, s. 160-161.

Madde üzerinde söz alan Ordu milletvekili Memduh Ekşi de İçel Milletvekili Turhan Özgüner'in açıklamalarıyla benzer ifadelerde bulunmuş ve açıklama ve cevap hakkını oturumun sonuna bırakan ikinci fıkranın kaldırılması gerektiğini ifade etmiştir.

Yine, madde üzerinde söz alan Hatay Milletvekili Talât Köseoğlu maddenin ikinci fıkrasının kaldırılması gerektiğini ifade etmiş ve fıkra ile ilgili olarak; kavganın kavgayı tahrik edeceği ve cevap üzerine tekrar cevap hakkının doğmasının oturumun selamete yürütülmesine engel olacağı şeklinde yapılacak savunmaların ülkemiz gerçeklerine uymayacağını, oturum sonunda çoğu zaman üç milletvekilinin dahi bulunmadığını belirtmiştir. Bu sebeplerle burada, Başkana takdir hakkı verilmesi gerektiğini, Başkanın o oturumda cevap verilmesi halinde hadisenin büyüyeceği yolunda bir kanâata sahip olduğu durumda, takdir hakkını kullanarak veya Genel Kuruldan isteyerek cevap hakkını oturumun sonuna ertelemesinin ihtiyaca daha iyi cevap vereceğini ifade etmiştir.

Eleştiriler üzerine söz alan Anayasa Komisyonu Başkanı Adana Milletvekili Cevdet Akçalı, fıkranın Komisyonda eklenme gerekçisi olarak; sataşma anında cevap vererek münakaşanın uzamamasını sağlamayı amaçladıklarını, tatbikatta sataşma nedeniyle söz verip vermemenin münakaşa konusu olduğunu, bunun zamanının tayinin de ayrı bir tartışmaya yol açtığını, bu hususta açıklama ve cevabın oturum sonunda yapılmasının serinkanlı düşünmeye zaman tanıyacağını ve açıklamanın zamanı konusunda ayrı bir tartışmanın doğmasını önleyeceğini ifade etmiştir. Ayrıca sataşmalara oturum sonunda cevap vermenin bütün dünya parlamentolarında müşterek tatbikat haline geldiğine değinmiştir. Ayrıca, diğer konuşmacıların düşüncelerini de yabana atmanın mümkün olmadığı ve bu nedenle de Talat Köseoğlu'nun görüşleri doğrultusunda verilecek; ülkemiz şartlarına uygun bir önerenin Komisyon tarafından da destekleneceğini belirtmiştir.

Genel Kurulda madde üzerindeki görüşmelerden sonra önergelerin oylamasına geçilmiştir. Maddenin 2. fıkrasının teklif metninden çıkarılmasını öngören 3 önerge reddedilmiş, Manisa Milletvekili Kamil Şahinoğlu tarafından verilen ve maddenin ikinci fıkrasının "Açıklama ve cevaplar için Başkan aynı oturum içinde söz verme zamanını takdir eder" şeklinde değiştirilmesini öngören önerge kabul edilmiş ve madde son şeklini almıştır.⁸

⁸ Genel Kurul tarafından kabul edilen içtüzük hükmü aşağıdaki gibidir:

"Açıklama hakkı

MADDE 70. — Şahsına sataşılan veya ileri sürmüş olduğu görüşten farklı bir görüş kendisine atfolunan Hükümet, komisyon, siyasi parti grubu veya milletvekilleri, açıklama yapabilir ve cevap verebilirler.

Açıklama ve cevaplar için Başkan aynı oturum içinde olmak üzere söz verme zamanını takdir eder.

Bu surette söz almak isteyen, ne sebepten dolayı konuşmak istediğini Başkana bildirir. Başkan söz verip vermemeğe gerektiğini takdir eder. Başkanlıkça kendisine söz verilmeyen kimse direnirse, Genel Kurul, bu konuda görüşmesiz ve işaret oyuyla karar verir."

Madde, 16.5.1996 tarihinde 586 numaralı Meclis Kararı ile yapılan içtüzük değişikliğinde 24. maddenin yürürlükten kaldırılmasıyla maddelerin teselsülünün ardından 69. madde olmuştur.

3. Açıklama Hakkı ve Uygulaması

İçtüzüğün 69. maddesinde “Açıklama hakkı” başlığı altında söz hakkı doğuran iki sebep, “sataşma” ve “ileri sürülen görüşten farklı bir görüşün isnat edilmesi” olarak düzenlenmiştir. Her iki sebepten dolayı hükümet, komisyon, siyasi parti grupları ve milletvekilleri söz talebinde bulunabilmektedirler. Madde ile ilgili tartışma yaratan noktalara geçmeden önce maddenin uygulaması ile ilgili sayısal verilere değinmek, maddenin Genel Kurul görüşmeleri üzerindeki etkisini değerlendirmek bakımından faydalı olacaktır.

Açıklama ve Sataşmalar Kaynaklı Konuşmaların Dönemlere Göre Dağılımı.																		
Dönem	19					20					21				22			
Yasama Yılı	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3
Farklı görüşün atfı	13	10	17	19	3	8	8	6	5	-	5	2	5	3	-	5	14	17
Şahsına sataşma	15	29	24	25	13	21	22	37	13	-	11	23	51	10	-	20	15	19
Partisine sataşma	2	11	15	42	4	9	16	24	9	-	15	14	19	13	-	19	8	15
Hükümete sataşma	-	1	1	4	1	1	-	1	-	-	-	-	4	-	-	1	-	-
Komisyonu sataşma	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
TOPLAM	30	51	57	92	21	39	46	68	27	-	31	39	79	26	-	45	37	51

Tabloda görüldüğü gibi İçtüzüğün 69. maddesi nedeniyle 19. dönemde 251, 20. dönemde 180, 21. dönemde 175 ve 22. dönemin ilk üç yasama yılında 133 olmak üzere toplam 739 konuşma yapılmıştır.⁹ Yasama yılları itibariyle bakıldığında en çok konuşma 19. dönem 4. yasama yılında yapılmıştır. Bu yasama yılında İçtüzüğün 69. maddesine dayanılarak toplam 92 konuşma yapılmıştır. Rakamlara bakıldığında ortalama her iki birleşimden birinde İçtüzüğün 69. maddesine göre söz verildiği anlaşılmaktadır.

⁹ Rakamlar TBMM Tutanak Dergileri Yasama Yılı Fihristlerinden derlenmiştir.

3.1. Sataşma

Sataşma, Genel Kurulun çalışmaları esnasında milletvekillerince, İçtüzüğün 69. maddesine göre istenen söz taleplerinin ağırlıklı çoğunluğunu oluşturmaktadır. Sataşma nedeniyle hükümet, komisyon, siyasi parti grupları ve komisyonlar söz talebinde bulunabilmektedirler. Genel Kurulun çalışmaları takip edildiğinde milletvekilleri tarafından sık sık sataşma olduğu gerekçesiyle söz talebinde bulunulduğu görülmektedir. Talepler oturumu yöneten başkan tarafından değerlendirilmekte ve sataşma olup olmadığı takdir edilmektedir. Ancak çoğu zaman ve özellikle de başkanın söz vermediği durumlarda milletvekilleri taleplerinde ısrarcı olmakta; bu ise konu hakkında uzun tartışmalara sebebiyet vermektedir. Tartışmalar, Genel Kurulun çalışma zamanlarından kayıplara yol açmakta, bazen de oturumu yöneten başkanın tartışmanın uzamasını engellemek için sataşma olmadığı halde söz vermesiyle sonuçlanmaktadır. Her ne kadar bu şekilde verilen söz talepleri havanın yumuşamasına hizmet etse de, maddenin amacı dışında kullanılmasına yol açtığı da yadsınamaz bir gerçektir.

Maddenin uygulamasının ortaya koyulması, sataşmanın ne olduğu ve uygulamada nasıl olması gerektiğinin saptanması amacıyla yapılan bu çalışmada Genel Kurul tutanakları incelemesi, konu hakkında kesin kurallar koymanın zorluğunu ortaya koymuştur. Ancak bazı ilkelerin ortaya konulması ve madde üzerinde istenen söz taleplerinde belli noktaların göz önünde bulundurularak değerlendirme yapılması yeknesak bir uygulamayı sağlamak ve güçlü teamüller oluşturmak açısından fayda sağlayacaktır.

Sataşmanın neyi ifade ettiği İçtüzüğümüzde açıklanmamıştır. Sözlükte ise sataşma, “sataşmak işi” olarak, sataşmak ise “bir kimseyi rahatsız edecek davranışta bulunmak, musallat olmak” olarak tanımlanmıştır.¹⁰ Bu tanımdan hareketle TBMM İçtüzüğünün 69. maddesi anlamında sataşmanın ne şekilde uygulanması gerektiğini saptamak güçtür. Aslında sorun İçtüzük bakımından oldukça basit düşünülmüştür. Sataşma iddiasıyla söz taleplerinde Başkan sataşma olup olmadığına karar verecek, Başkanın olumsuz kararlarına karşı milletvekili direnirse Genel Kurul görüşmesiz ve işaret oyuyla son noktayı koyacaktır. Ancak bu usul, her zaman tartışmayı bitirmemekte, özellikle sataşma konusunda Başkan verilmiş takdir hakkının kullanımı, sataşma konusunun önüne geçebilmekte ve Başkanın tutumu ile ilgili usul tartışmaları ile sonlanabilmektedir.¹¹

¹⁰ Türkçe Sözlük, C. 2, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1998, s. 1916.

¹¹ TBMM Tutanak Dergisi, D. 20, YY. 2, C. 13, B. 16, 12.11.1996, s. 442-447.

Sataşma ile ilgili ayrıntıya girmeden önce yine konuyla doğrudan ilgisi bakımından İttüzükteki bazı düzenlemelere değinmekte yarar bulunmaktadır. İttüzük Genel Kurul görüşmelerinin amacına uygun yürütülmesini sağlamak amacıyla kürsüde konuşan üyelere ve oturumu yöneten başkanlara yönelik birtakım hükümler koymuştur. Görüşmelerde genel düzen başlıklı 65. maddeye göre;

Genel Kurulda söz kesmek, şahsiyatla uğraşmak, ve çalışma düzenini bozucu hareketlerde bulunmak yasaktır.

Başkanın söz kesmesi başlıklı 66. maddesi ise;

Kürsüdeki üyenin sözü ancak Başkan tarafından, kendisini İttüzüğe uymaya ve konudan ayrılmamaya davet etmek için kesilebilir.

İki defa yapılan davete rağmen, konuya gelmeyen milletvekilinin aynı birleşimde o konu hakkında konuşmaktan men edilmesi, Başkan tarafından Genel Kurula teklif olunabilir.

Genel Kurul görüşmesiz işaret oyu ile karar verir.

Yine İttüzüğün “Konuşma üslubu” başlıklı 67. maddesine göre;

Genel Kurulda kaba ve yaralayıcı sözler söyleyen kimseyi Başkan derhal, temiz bir dille konuşmaya buna rağmen temiz bir dil kullanmamakta ısrar ederse kürsüden ayrılmaya davet eder. Başkan gerekli görürse, o kimseyi o birleşimde salondan çıkarabilir.

.....

Genel Kurul çalışmalarının düzenine yönelik bu üç maddenin Genel Kurul çalışmalarında iyi işletilememesi sataşma ile ilgili söz taleplerinin fazlalığının nedenlerini oluşturmaktadır. Özellikle sataşma gerekçesiyle istenen söz talepleri, kürsüde konuşan üyenin konuyla ilgisi olmayan ve belli bir milletvekilinin şahsını hedef alan konuşmalardan kaynaklanmaktadır. Bu açıdan İttüzükte sataşma ile ilgili olarak 69. maddede cevap hakkının tanınmış olması 65. maddeye aykırı olarak şahsiyetiyle uğraşılan milletvekillerine cevap verme imkanı sağlamaktır.

Yine milletvekilleri zaman zaman, kürsüde söz aldıkları konunun dışında konuşmalar yapabilmektedirler. Bu konuşmalarda genellikle muhalefet milletvekillerince eleştiri sınırını aşan ve sataşmaya neden olacak ifadeler kullanılmaktadır. Sataşmaya maruz kalan parti veya hükümet bu durumda söz alarak cevabi konuşmalarında çoğu zaman geçmişle kıyaslama yapmakta ve yine sataşma sayılabilecek ifadeler kullanılmaktadır. Bu şekilde devam eden tartışmalar Genel Kurulu kendi gündeminden uzaklaştırmakta ve aynı zamanda gergin bir hava oluşmasına da sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla sataşmayı

azaltabilmenin en önemli koşullarından birisi kürsüye çıkan konuşmacının söz aldığı konu üzerinde konuşmasının sağlanabilmesidir.

Bu açıdan sataşma ile ilgili olarak yapılmak istenen bir saptamada ilk olarak konuşmacının söz aldığı konu üzerinde konuşup konuşmadığına bakmak büyük kolaylık sağlayacaktır. Zira konu üzerinde konuşan milletvekilinin konuyla ilgili olarak partisinin veya şahsının düşüncelerini aktardığını kabul etmek muhtemeldir ve konuşmasında kullandığı ifadeleri eleştiri sınırları içinde görmek daha kolaydır. Ancak konu dışına çıkan ve Başkanın 66. madde gereğince konuşmayı kesmesinin takdiri içinde olduğu bir durumda konuşma devam etmişse sataşma ihtimali yüksektir.

İçtüzüğün 60 ve 61. maddeleri gündemdeki konular hakkında konuşma hakkı bulunan kimseleri ve öncelik sıralarını tayin etmiştir. Bu sıra dahilinde konuşan komisyon, hükümet, siyasi parti grupları ve şahısları adına milletvekilleri görüşülen hususla ilgili olarak lehte ve aleyhte görüşlerini açıklamakta; yapılan eleştirilere cevap vermektedirler. Eğer bu sıra içinde konuşan herhangi bir kimse konu dışındaki olayları aktarır ve bu olaylar üzerinden eleştirilerini sıralarsa bu takdirde doğal olarak eleştirinin muhatabı olan kimseler cevap için bir refleks olarak söz talep etmektedirler. Yine konu hakkında eleştirinin muhatabı olan taraflar cevap vermek için İçtüzüğün 69. maddesinin vermiş olduğu imkanı kullanmak istemektedirler. Bu durum ise hem gereksiz tartışmalara yol açmakta, hem de konuşmaların gündemdeki konudan başka alanlara kayarak Genel Kurul çalışmalarının aksamasına neden olmaktadır.

Bu açıklamalardan sonra sataşmanın içeriği açısından durumu değerlendirmek gerekmektedir. Öncelikli olarak hakaret içeren ifadelerin sataşma olduğu şüphesizdir. Hakaret, bir kimsenin şeref ve haysiyetini ihlal eden, o kimseyi halkın husumet ve nefretiyle karşı karşıya bırakan, başkalarının nazarında küçük düşüren bir madde mahsusanın isnadıdır.¹² Hakaret dışında Hükümeti, bir komisyon veya siyasi parti grubunu veya bir milletvekilini tahkir veya tezyif

¹² Mehmet Emin Artuk, Ahmet Gökçen, Caner Yenidünya, Uygulamalı Ceza Hukuku, Seçkin Yayınevi, Ankara, 1999, s. 235.

TBMM Tutanak Dergisi, D. 20, YY. 2, C. 20, B. 54, 4.2.1987, s.180-183.

İstanbul Milletvekili Halit DUMANKAYA'nın, Sivas Milletvekili Tahsin IRMAK'ın şahsına sataşması nedeniyle konuşması,

...

TAHSİN IRMAK — Şimdi burada bir yolsuzluk vardır; yalnız, bu yolsuzluğu yapan kim; Bölge Müdürü, Muhasebe Müdürü, ve bu yolsuzluğu yapan üç firma. Petrol Ofisinin üç bayii, Sayın Dumankaya'nın hemşerileridir. Bende bir şüphe uyanmaktadır, acaba Dumankaya bunlarla ortak mıydı, yoksa bir komisyon davası vardı da onu alamadığı için mi buraya getirdi? Yoksa, Petrol Ofisi Genel Müdürlüğü Cumhuriyet savcılığına suç duyurusunda bulunmasına rağmen, olay savcılığa intikal ettirilmesine rağmen, Yüce Meclisi burada meşgul etmenin gereği neydi?

edici ifadeler kullanmak da sataşma olarak nitelendirilmelidir. Tahkir ağırlık olarak hakaret kadar olmasa da şeref ve haysiyeti rencide eden¹³, küçük düşüren, hakir görücü¹⁴ ve kişilik haklarına saldırı niteliği taşıyan ifadeler olup sataşma olarak değerlendirilmelidir.

Yukarıdaki açık sataşma olarak saydığımız haller dışında, sataşma ile eleştiri arasındaki sınırı tespit etmek zordur. Bu durumlarda Başkan, konuşmada eleştiri sınırlarının aşılmış aşılmadığına, konuşmanın biçim ve üslûbuna, kullanılan ifadelerin belli bir saygı çerçevesinde söylenip söylenmediğine ve yine sataşma olarak nitelenen ifadelerin konu üzerindeki konuşma ile bağına, kullanılmasının gerekip gerekmediğine bakarak karar vermelidir. Genel Kurulun çalışma süresinin kıymeti ile sataşma iddiasında bulunan kimsenin cevap hakkının gerekliliği ve aciliyeti arasında bir kıyaslama yapılmalı ve ona göre bir karar verilmelidir. Bu kıyaslamada tereddüte düşülürse söz verilmemeli, ısrar halinde ise maddenin öngördüğü üzere Genel Kurul'un görüşmesiz ve işaretle oyuna başvurulmalıdır.

Sataşmalarda isim belirtilmesinin zorunlu olup olmadığı üzerinde tartışılan diğer bir noktadır. Bu husus usul tartışmasına da konu olmuştur.¹⁵ Usul tartışmasında aleyhte söz alan milletvekilleri, maddeye göre söz verilebilmesi için açıkça bir milletvekilinin isminin belirtilmiş olmasının gerektiğini; lehte konuşan milletvekilleri ise İçtüzüğün böyle bir şart aramadığını, konuşmadan kimin kastedildiği belli oluyorsa söz verilmesinin doğru olacağını ifade etmişlerdir.

Konuyla ilgili olarak İçtüzükteki düzenlemede açıkça sataşmanın aranmadığını görmekteyiz. Maddenin konuluş amacı da göz önünde bulundurulduğunda eğer kullanılan ifadelerden muhatap anlaşılıyorsa sataşma olarak kabul etmek ve söz vermek gerekmektedir.

3.2. İleri Sürülen Görüşten Farklı Bir Görüşün İsnat Edilmesi

İleri sürülen görüşten farklı bir görüşün isnat edilmesi gerekçesine dayanılarak yapılan konuşmalar, İçtüzüğün 69. maddesinin bir diğer düzenleme alanını

¹³ TBMM Tutanak Dergisi, D. 22, YY.1, C. 8, B. 52, 21.3.2003, s. 395-397.

Adana Milletvekili Ayhan Zeynep Tekin'in CHP Grup Başkanvekili Haluk Koç'un şahsına sataşması nedeniyle konuşması,

...

HALUK KOÇ — Hanımefendi, bakan, bunu söylemeyecektim; ama siz istediniz. Siz Adalet ve Kalkınma Partisinin vitrininde dolgu malzemesinden başka bir şey olmadığımızı unutmayın lütfen...

¹⁴ TBMM Tutanak Dergisi, D. 22, YY. 3, C. 81, B. 83, 13.4.2005, s. 96-97.

Denizli Milletvekili Ümmet Kandoğan'ın , Maliye Bakanı Kemal Unakitan'ın şahsına sataşması nedeniyle konuşması,

...

KEMAL UNAKITAN (MALİYE BAKANLI) — ... Hayatında vergi dairesine uğramamış kimseler, ellerine bir kağıt tutuşturuyorlar ve onu da, dışarıda, kulislerde, gelip burada tantana yapıyorlar yani!

¹⁵ TBMM Tutanak Dergisi, D. 17, YY. 4, C.35, B. 49, 22.12.1986, s. 185-187.

oluşturmaktadır. Bu konu uygulamada çok fazla tartışma yaratmamaktadır. Bu gerekçeyle söz isteyen hükümet, komisyon, siyasi parti grubu veya milletvekili talebi sırasında hangi konuda söz istediğini, sözlerine atfen hangi ifadelerin kullanıl-dığını kısaca açıklamaktadır. Başkan talebi değerlendirmekte ve söz isteyen kimsenin ifadelerinin yanlış aksettirildiğine kanaat getirirse söz vermektedir.

3.3. Maddenin Uygulaması ve Karşılaşılan Sorunlar

3.3.1. Söz Talebinde Bulunabilecekler

Genel Kurulun çalışmaları sırasında kendisine sataşıldığını veya ileri sürmüş olduğu görüşten farklı bir görüşün kendisine isnat edildiğini düşünen hükümet, komisyon, siyasi parti grupları veya milletvekilleri TBMM İçtüzüğü'nün 69. maddesi gereğince söz talebinde bulunabilirler. Burada grubu olmayan siyasi partilerin sayılmamış olması bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Her ne kadar İçtüzük siyasi parti gruplarını esas alarak meclis faaliyetlerini düzenlemiş olsa da, grubu olmayan bir siyasi partiye, Genel Kurulda yapılan konuşmalarda sataşılması ya da o parti üyelerince söylenmemiş bir söz ya da ifade edilmemiş bir fikrin, parti düşüncesi olarak atfı mümkündür. Meclis Genel Kurul görüşmelerinde parti grubu olmayan milletvekilleri, gündemde görüşülen konulara ilişkin olarak şahıs adına konuşmalarda konuşma imkanı bulmakta ve partilerinin konuyla ilgili düşüncelerini bu vesileyle dile getirmektedirler. Yapılan bu konuşma ile ilgili olarak daha sonra yapılan konuşmalar ile partiye sataşılması, ağır ve haksız ifadelerin kullanılması mümkündür. TBMM İçtüzüğü'nün 69. maddesinin bir nevi savunma hakkı olarak nitelendirilebileceği ve de bu fonksiyonu ifa ettiği düşünüldüğünde, bu hakkın kullanımının sadece gruplara tanınmış olması amacı gerçekleştirme açısından yetersizdir.¹⁶

Sataşma nedeniyle hükümet adına başbakan ve bakanlar, komisyon adına komisyon başkanı, başkanvekili ve sözcüsü, siyasi parti grubu adına siyasi parti grup başkanı veya başkan vekilleri cevap ve açıklama hakkını kullanabilir. Milletvekilinin şahsına yapılan sataşmalar için de söz hakkının, kendisine sataşmada bulunulan milletvekili tarafından kullanılması gerekir. Başbakana,¹⁷

¹⁶ TBMM Tutanak Dergisi, D. 22, YY.1, C. 8, B. 52, 21.3.2003, s. 97-398.

Bu konuyla ilgili olarak doğrudan olmasa da dolaylı bir talep Elazığ milletvekili Mehmet Ağar tarafından yapılmış ve söz verilmiştir. Bkz. Elazığ Milletvekili Mehmet Ağar'ın, AK Parti Grubu adına konuşan Adana Milletvekili Ömer Çelik'in, 3 Kasım seçimlerinden önce TBMM'de görev alan siyasi partilere ilişkin sözleri nedeniyle konuşması.

¹⁷ TBMM Tutanak Dergisi, D. 22, YY. 3, C. 83, B. 93, 3.5.2005, s. 65-66.

Ordu Milletvekili Eyüp Fatsa'nın Yalova Milletvekili Muharrem İnce'nin konuşmasında, Başbakana sataşması nedeniyle konuşması.

bakanlara¹⁸ veya bir parti genel başkanına¹⁹ yapılan satışmalarda cevap haklarının bir milletvekili tarafından kullanılması İttüzükteki düzenlemeye aykırıdır. Ancak başbakan, bakanlar ve parti genel başkanları aynı zamanda bir gruba mensup milletvekilleri olduğu için onlara yapılan satışmanın doğrudan grubu da zan altında bıraktığı durumlarda söz hakkı “gruba satışma” gerekçesiyle verilmelidir.

Satışma nedeniyle söz isteyen hükümet, komisyon, siyasi parti grubu veya milletvekili, yazılı veya sözlü olarak başkana müracaat etmektedirler. Müracaat sırasında hangi ifadelerden dolayı cevap hakkının kullanılacağı ilgili kimse tarafından kısa olarak açıklanmakta ve başkan tarafından da söz hakkının verilmesi gerektiği kanısına varılırsa, söz hakkı verilmektedir. Başkan söz taleplerini değerlendirirken, açık ve bariz satışmalarda söz hakkını vermekte, bunun dışındaki hallerde tutanakları istemekte ve tutanakları inceledikten sonra bir karar vermektedir. Tutanakların gelmesi ve incelenmesi arasında geçen süre bazen Genel Kurul’daki gerilimli havayı yumuşatırken²⁰, bazen de gerilimin artmasına neden olmaktadır. Başkanın gerek doğrudan gerekse tutanakları inceleyerek söz talebini, satışmanın bulunmaması nedeniyle reddettiği durumlarda tartışmalar çıkabilmektedir. Aslında bunu öngörmüş olan İttüzüğün bulmuş olduğu formül gayet basittir. İttüzüğün 69. maddesinin son fıkrasına göre; böyle bir durumda başkan Genel Kurul’un oyuna müracaat eder. Ancak İttüzükte öngörülmüş olan bu usul, oturumları yöneten başkanlar tarafından, belki; iktidar-muhalefet arasındaki dengeler gözetildiği için çok az kullanılmaktadır. Hatta bazen oylama yapılması hususunda ısrara rağmen oylama yapmaktan kaçınılmaktadır.²¹

3.3.2. Satışma Dolayısıyla Yapılan Konuşmada Yeni Satışmaların Bulunması

Maddenin uygulaması sırasında karşılaşılan bir diğer sorun, satışmaya cevap vermek için söz alan üyenin konuşmasında başkalarına satışmasıdır. Özellikle

¹⁸ TBMM Tutanak Dergisi, D. 21, YY. 3, C. 55, B. 59, 15.2.2001, s. 178.

ANAP Grup Başkanvekili Bartın milletvekili Zeki Çakan’ın Tunceli Milletvekili Kamer Genç’in tasarının görüşmelerinde yaptığı konuşmalarda, resmi bir toplantıya katılmak üzere Bulgaristan’da bulunan Enerji ve Tabii Kaynaklara Bakanı Mustafa Cumhur Ersümer’e satışması nedeniyle konuşması.

¹⁹ TBMM Tutanak Dergisi, D. 21, YY. 2, C. 18, B. 30, 8.12.1999, s. 563-565.

Bartın Milletvekili Zeki Çakan’ın Tunceli Milletvekili Kamer Genç’in konuşmasında Anavatan Partisi Genel Başkanına satışması nedeniyle konuşması.

TBMM Tutanak Dergisi, D. 22, YY. 3, C. 72, B. 48, 6.1.2005, s. 52-54.

Bursa Milletvekili Faruk Çelik’in, İzmir Milletvekili Oğuz Oyan’ın konuşmasında Genel Başkanlarına satışması nedeniyle konuşması.

²⁰ Fahri Bakırcı, TBMM’nin Çalışma Yöntemi, İmge Yayınevi, Ankara, 2000, s. 419.

²¹ TBMM Tutanak Dergisi, D. 20, YY. 1, C. 8, B. 78, 17.7.1996, s. 421-424.

görüşmelerin gerilimli bir ortamda devam ettiği durumlarda sataşmadan dolayı söz alan milletvekilini başkan kürsüye çağırırken yeni bir sataşmaya mahal vermemesi için uyarmakta, ancak buna rağmen sataşmalar olabilmektedir. Böyle bir durum ise gergin olan ortamın daha da gerilmesine yol açmakta ve oturumu yöneten başkan sataşma dolayısıyla yeni söz talepleri ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu durumda Genel Kurul’u çalıştırmak ile sataşmadan dolayı söz vermek arasında ikilemde kalan başkanlar bazen “açıklamaya açıklama ile cevap verilmez” gerekçesiyle bu talepleri reddetmekte,²² bazen de kabul etmektedirler.²³ Birbiri ardına alınan söz taleplerinin Genel Kurul’u gündeminden uzaklaştırdığı tartışılmaz bir gerçek olsa da, cevap hakkı kullanılırken sataşma olarak kabul edilebilecek ifadeler kullanılmışsa bu ifadelerin de cevap hakkı doğuracağı şüphesizdir.

3.3.3. Sataşma Dolayısıyla Yapılan Konuşmaların Aynı Oturum İçinde Yapılması

Sataşmalar dolayısıyla yapılacak konuşmaların zamanı açısından İchtüzüğün 69. maddesinin ikinci fıkrası, açıklama ve cevapların aynı oturumda yapılması esasını getirmiş ve aynı oturum içinde söz verme zamanının takdirini ise başkana bırakmıştır. Yukarıda ayrıntılı olarak bahsedildiği üzere fıkra Genel Kurul görüşmeleri sırasında verilen bir önerge ile son şeklini almıştır. Fıkroda aynı oturumdan neyin kast edildiği anlaşılmamaktadır. Şöyle ki sataşmanın yapıldığı oturumu aynı oturum olarak kabul etmek mümkün olduğu gibi sataşma gerekçesiyle talebin yapıldığı oturumu aynı oturum olarak kabul etmek de mümkündür. Bu iki farklı kabul ise her zaman örtüşmemektedir. Açıklamak gerekirse; ilk oturumda yapılan bir sataşma dolayısıyla—herhangi bir nedenle—sonraki oturumda söz isteminde bulunulduğunda, ilk kabule göre aynı oturum olarak değerlendirilemez. Ancak ikinci kabulde, aynı oturum talebin yapıldığı oturum olarak değerlendirildiği için söz hakkı verilebilir.

Fıkranın uygulaması ile ilgili olarak yeknesak bir uygulamadan bahsetmek zordur. Oturumun bittiği gerekçesiyle söz talebinin reddedildiği örnekler olduğu gibi²⁴, oturumun bitmesine rağmen sonraki oturumlarda cevap hakkının verildiği de olmaktadır.²⁵ Hatta aynı birleşim içinde bile farklı uygulamaların yapıldığı

²² TBMM Tutanak Dergisi, D. 22, YY. 3, C. 72, B. 48, 6.1.2005, s. 53.

²³ TBMM Tutanak Dergisi, D. 22, YY. 1, C. 1, B. 11, 17.12.2002, s. 384-390.

TBMM Tutanak Dergisi, D. 22, YY. 1, C. 12, B. 67, 16.4.2003, s. 99-104.

²⁴ TBMM Tutanak Dergisi, D. 22, YY. 4, C. 114, B. 76, 16.3.2006, s. 33.

²⁵ TBMM Tutanak Dergisi, D. 22, YY. 3, C. 79, B. 6, 29.3.2005, s. 59-61.

olmuştur. Şöyle ki bir milletvekili kendisine sataşma olduğu gerekçesiyle İçtüzüğün 69. maddesine göre söz istemiş, oturumu yöneten başkan ise tutanaklara baktıktan sonra talep hakkında bir karar vereceğini belirtmiştir. Oturum devam ederken bu defa bir bakanın konuşmasında partilerine sataşma olduğu gerekçesiyle siyasi parti grup başkanvekili söz istemiştir. Başkan ise tartışmaların artması nedeniyle birleşime ara vermiştir. Bir sonraki oturumun başlangıcında başkan, daha önce milletvekilinin yaptığı talebi haklı görmüş ancak İçtüzüğün 69. maddesi gereğince kürsüden söz verebilmesi için aynı oturum içinde konuşmanın yapılmasını gerektiğini belirtmiştir. Ancak İçtüzüğün 60. maddesine göre yerinden bu konuda kısa bir açıklama yapmak üzere milletvekiline söz vermiştir. Milletvekili açıklamasını tamamladıktan sonra bu sefer yine önceki oturumda sataşma gerekçesiyle söz talep etmiş olan siyasi parti grup başkanvekiline söz verilmiş; ancak, grup başkanvekili konuşmasını İçtüzüğün 60. maddesine göre yerinden değil, kürsüden yapmıştır.²⁶ Yine başkanın oturum bittikten sonra yapılan bir talebi kabul etmemesi tartışmalara neden olmuş ve devamında başkanın Genel Kurul'u yönetme üslubu hakkında usul tartışmasına yol açmıştır.²⁷

Fıkranın anlaşılma ve uygulama biçimi değerlendirildiğinde; bu konuda madde üzerindeki Genel Kurul görüşmelerine bakmak yol gösterici olacaktır. Görüşmelerde oturumun sonunda söz verilmesini düzenleyen ikinci fıkra, derhal cevap vermenin bazı durumlarda elzem olabileceği gerekçesiyle değiştirilmiş ve şimdiki halini almıştır. Fıkranın değiştirilmesindeki amaç konuşma zamanına bir sınır getirmek değil aksine başkanın takdir hakkına bir sınır getirmektir. Bu nedenle her şeyden önce “aynı oturum”dan, sataşma dolayısıyla talebin yapıldığı oturumu anlamak; ve bu oturum herhangi bir nedenle sona erdiğinde cevap hakkını sonraki ilk oturumda tanımak daha doğru olacaktır. Maddenin konuluş amacına uygun yorumlanmasından çıkan sonuç bunu gerektirmektedir.

3.3.4. Sataşma Dolayısıyla Konuşmalarda Süre Sorunu

TBMM İçtüzüğünün 69. maddesi konuşma hakkını düzenlemiş, ancak konuşma süresi olarak bir süre tayin etmemiştir. Uygulamada başkanlar, birkaç dakikalık konuşma süreleri vermekte, ancak zaman zaman verilen süreler

²⁶ TBMM Tutanak Dergisi, D. 22, YY. 5, B. 13, (22.11.2006 tarihi itibarıyla cilt olarak basımı yapılmamıştır.)

²⁷ TBMM Tutanak Dergisi, D. 20, YY. 2, C.13, B. 16, 12.11.1996, s. 442-447.

Tartışmanın kaynağı, sataşma gerekçesi ile söz alan hatip konuşmasını tamamlıyor ve başkan ara veriyor. Aradan sonra sataşma olduğu gerekçesiyle talepte bulunuluyor ve başkan konuşmanın içeriği hakkında herhangi bir değerlendirme yapmadan oturumun sona erdiğini ve söz veremeyeceğini söylüyor. Bunun üzerine tartışma çıkıyor ve usul hakkında tartışma açılıyor.

tartışma konusu olmaktadır. Bu hususla ilgili olarak İctüzüğün konuşma zamanı konusunda başkana takdir hakkı tanıdığı, konuşma süresi bakımından bir hak tanımadığı ve konuşma süreleri açısından genel düzenlemeyi içeren 60. maddenin burada uygulanması gerektiği ileri sürülmektedir.

Teorik olarak mantıklı olan bu tespitin maddenin konuluş amacı göz önünde bulundurulduğunda savunulması güçtür. Doğru olan yapılacak bir düzenleme ile konuşma süresinin açıklığa kavuşturulmasıdır.

4. İctüzük Tekliflerinde Maddenin Düzenlenmesi

19. dönemde Anayasa Komisyonunca bu dönemde verilen İctüzük tekliflerini görüşmek ve yeni bir İctüzük taslağı hazırlamak amacıyla Coşkun Kırca başkanlığında bir Alt Komisyon kurulmuştur. Alt Komisyonun 3.4.1995 tarihli raporuna göre sataşma ile ilgili madde 71. madde olarak düzenlenmiştir.²⁸

Açıklama Hakkı

Madde 71. — Şahsına sataşılan veya ileri sürmüştüğü görüşten farklı bir görüş kendisine atfolunan Hükümet, komisyon, siyasi parti grubu veya milletvekilleri, üçer dakikayı geçmemek üzere açıklama yapabilir; sataşılan, gerekli görürse cevabını yazılı olarak tutanaklara eklemek üzere yazılı olarak da verebilir.

Başkanlık, söz verip vermemek gerektiğini ve söz verme zamanını aynı birleşim içinde olmak üzere takdir eder.

Başkanlıkça kendisine söz verilmeyen kimse, herhalde beyanını yazılı olarak tutanağa eklemek hakkına sahiptir.

Başkan ve Başkanvekilleri de, yukarıda yazılı hükümlerden Başkanlıkta buldukları birleşimden sonraki ilk birleşimde faydalanabilirler

Görüldüğü gibi maddede radikal değişikliklere gidilmiştir. Kendisine sataşılan kimseye açıklamalarını kürsüden yapma yerine, cevabını yazılı olarak tutanağa eklemek seçimlik bir hak olarak verilmiş, konuşma süresi düzenlenmiş, söz verme zamanı konusunda değişikliğe gidilmiş ve Başkan ve Başkanvekillere de sataşmadan dolayı, sonraki ilk birleşimde cevap imkanı getirilmiştir. Burada birleşimi yöneten başkanların kendilerine sataşma olması halinde cevaplarını birleşim içinde kullanmaları mümkündür. Ancak düzenlemeyle, zaman zaman başkanlara, tutumları ve tarafsızlıkları ile ilgili olarak şahıslarına yapılan sataşmalar dolayısıyla cevap haklarını baki tutarak sonraki birleşimde, tarafsızlık kaygısı olmadan cevap verebilmesi düşünülmüş olabilir.

²⁸ Alt Komisyon raporu Komisyonunda görüşülmemiş ve yasama döneminin bitmesi nedeniyle kadük olmuştur.

Yine madde ile söz verip vermeme konusunda takdir tamamen Başkana tanınmış, mevcut düzenlemede bulunan, ısrar halinde Genel Kurul'un oyuna başvurma zorunluluğu kaldırılmıştır. Bunun yerine, kendisine söz verilmeyen milletvekiline beyanlarını yazılı olarak tutanağa geçirebilmesi için hak sağlanmıştır.

22. Dönemde hazırlanan ve Meclis Başkanı Bülent Arınç'ın imzasıyla verilen TBMM İktüzük Değişikliği Teklifinde ise sataşma 70. Maddede düzenlenmiştir. Taslakta radikal değişikliklere gidilmemiş olup süre konusunda Başkana beş dakikayı geçmemek üzere takdir hakkı verilmiş ve söz verme zamanı aynı oturum ifadesi aynı birleşim olarak değiştirilmiştir.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Sataşma ve ileri sürülen görüşten farklı bir görüşün atfolunması nedenlerinden kaynaklanan söz taleplerini düzenleyen 69. madde Meclisi Mebusan Dahili Nizamnamesinden itibaren içtüzüklerde yer almıştır. Madde ile içtüzüğe aykırı olarak şahsıyla uğraşılan veya ileri sürmüş oldukları görüşten farklı görüşlerin hükümet, komisyon, siyasi parti grupları ve milletvekillerine haklarındaki iddialara cevap verme imkanı verilmektedir.

İçtüzükte istisnai bir konuşma nedeni olarak düzenlenmiş açıklama hakkı günümüzde değişik gerekçelerle kendisine sürekli müracaat edilen bir madde haline gelmiştir. Madde gereğince istenen söz taleplerinin oturumu yöneten başkanlar tarafından değerlendirilmesi, talebin uygun görülerek başkan tarafından söz verilmesi ve madde gereğince yapılan konuşmalar, birçok durumda, içtüzüğün öngörmediği biçimde gerçekleşmektedir. Özellikle madde gereğince söz alan üyelerin konuşma haklarını sataşma konusunu açıklamak yerine kendilerine sataşan parti veya milletvekillerine yönelik yeni sataşmalarda bulunarak kullanmaları, Genel Kurul gündeminin dışına çıkılmasına yol açmaktadır. Yine sataşma dolayısıyla söz taleplerinin çokluğu, taleplerin değerlendirilmesinde gereksiz ve uzun tartışmaların yapılması milletvekillerinin motivasyonlarını azaltmaktadır.

Çalışma ile şimdiki düzenlemeye temel teşkil eden eski içtüzüklerdeki düzenlemeler ayrıntılı olarak incelenmiştir. Maddenin uygulamasında karşılaşılan sorunlar uygulamadan örnekler verilerek saptanmıştır. Maddenin uygulamasında tartışmalara neden olan söz talebinde bulunabilecek kişiler, sataşma nedeniyle yapılan konuşmalarda yeni sataşmaların yapılması, sataşmalar kaynaklı

konuşmaların yapılacağı oturum ve süre ile ilgili sorunlara ayrı ayrı değinilmiştir. Yine uygulama karşılaşılan sorunlara çözüm getirmesi amacıyla hazırlanan, ancak yürürlüğe girememiş içtüzük tekliflerine de çalışmada yer verilmiştir.

Genel Kurul çalışmalarının etkin ve verimli yürütülebilmesinde sataşmalar ve sataşmalar kaynaklı konuşmaların azaltılabilmesi büyük önem taşımaktadır. Bunun sağlanabilmesi için;

Birleşimi yöneten başkanların konuşmalarda şahsiyatla uğraşıldığı, kaba ve yaralayıcı sözler kullanıldığı veya konu dışına çıkıldığı durumlarda kendisine İchtüzük tarafından verilen yetkileri kullanmalıdır.

Kürsüde konuşan hatibe milletvekillerince yapılan müdahalelerin önlenmesine de bağlıdır. Şöyleki, konuşmalar sırasında—neredeyse bir çalışma üslubu haline gelen—laf atmalar dolayısıyla konuşmacıların dikkati dağılmaktadır. Çoğu zaman ilk sataşma laf atmalar yoluyla yapılmakta ve hatipte bunun üzerine konuşmasını kesip bu laflara cevap vermektedir. Bu şekilde karşılıklı konuşmalar tansiyonu yükseltmekte ve sataşma kaçınılmaz olmaktadır.

Oturumu yöneten Başkanlar tarafından sataşma konusunda talepler değerlendirilirken—açık sataşmalar dışında—sataşmanın tespitinde eleştiri ile sataşma arasındaki fark titizlikle belirlenmelidir. Çok partili siyasal sistemin temelinde eleştirinin yattığı göz önünde bulundurulmalı ve siyasi eleştirinin de çoğu zaman belli bir ağırlıkta ve hatta rencide edici olduğu unutulmamalıdır. Yeter ki eleştiri gerçekler üzerinden ve belli bir saygı çerçevesinde yapılsın.

Maddenin mevcut halinde uygulamada sorun yaratan kısımlar düzeltilmelidir. Yine yukarıda bahsedilen ve Alt Komisyon tarafından yapılan düzenleme—özellikle söz verilmeyen milletvekiline açıklamalarını yazılı olarak tutanağa eklettirme hakkının verilmesi—yapılacak İchtüzük düzenlemelerinde göz önünde bulundurulmalıdır. Bu düzenlemeyle sataşma ile ilgili taleplerin değerlendirilmesinde Başkanın eli kuvvetlenecektir. Başkan önemsiz bulunduğu sataşmalarda söz vermeyecek; ancak sataşılan isterse açıklamasını tutanağa eklettirecek bu konuda orta yol bulunmuş olacaktır.

Kaynakça

ARTUK, Mehmet Emin, GÖKÇEN, Ahmet, YENİDÜNYA, Caner, Uygulamalı Ceza Hukuku, Seçkin Yayınevi, Ankara, 1999.

BAKIRCI, Fahri, TBMM'nin Çalışma Yöntemi, İmge Yayınevi, Ankara, 2000.

Meclisi Mebusan Zabıtları.

TBMM Tutanak Dergileri.

Türkçe Sözlük, C.2, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1998, s. 1916.